TARBIYA FANIDA PARADIGMAVIY BURILISH: AN’ANAVIY YONDASHUVDAN KOMPETENSIYAVIY MODELGA O‘TISH ZARURATI

Nasiba Yunusmetova Satimbekovna
Sirdaryo pedagogik mahorat markazining Tarbiya fani metodisti

Annotatsiya: mazkur maqolada zamonaviy jamiyat taraqqiyoti sharoitida tarbiya fanining transformatsiyasi hamda undagi paradigmaviy o‘zgarishlar ijtimoiy-falsafiy nuqtai nazardan tahlil etiladi. An’anaviy reproduktiv ta’lim modelining cheklangan jihatlari asoslab berilib, kompetensiyaviy yondashuvning metodologik ustunliklari ochib beriladi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, tarbiya fanida kompetensiyaviy modelni joriy etish kadrlar salohiyatini oshirish, yoshlarning ijtimoiy faolligini kuchaytirish va jamiyat barqarorligini ta’minlashda muhim omil hisoblanadi.

Kalit so‘zlar: paradigma, tarbiya fani, kompetensiyaviy yondashuv, ijtimoiy barqarorlik, inson kapitali, pedagogik transformatsiya.

XXI asr boshlaridan boshlab jahon miqyosida kechayotgan global ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlar, raqamli texnologiyalar taraqqiyoti hamda axborot oqimining keskin ortishi inson faoliyatining barcha sohalariga tub o‘zgarishlar kiritmoqda. Ayniqsa, mehnat bozori talablari tobora murakkablashib, an’anaviy bilim va ko‘nikmalardan tashqari, moslashuvchanlik, tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish, jamoada ishlash va tezkor qaror qabul qilish kabi universal kompetensiyalarni talab etmoqda. Bunday sharoitda ta’lim tizimi jamiyat

ehtiyojlariga mos ravishda yangilanishi, o‘zining mazmuni va metodologiyasini qayta ko‘rib chiqishi zarur bo‘lib qolmoqda.

Zamonaviy ilmiy qarashlarga ko‘ra, iqtisodiy taraqqiyotning asosiy drayveri sifatida inson kapitali e’tirof etilmoqda. Inson kapitalining sifati esa bevosita ta’lim tizimi samaradorligiga bog‘liq. Shu bois, ta’lim jarayonida shaxsning nafaqat bilim darajasi, balki uning ijtimoiylashuv darajasi, fuqarolik pozitsiyasi, axloqiy qadriyatlari va mustaqil fikrlash qobiliyatlari ustuvor ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, yoshlarning hayotiy yo‘lini ongli tanlashi, jamiyatda o‘z o‘rnini topishi va ijtimoiy mas’uliyatni his etishi bugungi kunning dolzarb masalalaridan biridir.

Mazkur jarayonda tarbiya fani alohida strategik ahamiyat kasb etadi. Chunki aynan ushbu fan orqali o‘quvchilarda ma’naviy-axloqiy fazilatlar, ijtimoiy munosabatlar madaniyati, shaxsiy va kasbiy o‘zini anglash kompetensiyalari shakllantiriladi. Tarbiya fani endilikda faqatgina nazariy bilim berish vositasi emas, balki shaxsni hayotga tayyorlovchi, uni faol ijtimoiy subyekt sifatida shakllantiruvchi tizimli mexanizm sifatida qaralmoqda.

Shu nuqtai nazardan, an’anaviy bilimga yo‘naltirilgan paradigma o‘zining chegaralangan imkoniyatlari bilan zamonaviy ehtiyojlarni to‘liq qondira olmayotgani kuzatilmoqda. U asosan tayyor bilimlarni uzatishga yo‘naltirilgan bo‘lib, o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, ijodiy yondashuvi va amaliy faoliyatga tayyorligini yetarli darajada rivojlantira olmaydi. Natijada, ta’lim natijalari bilan real hayot talablari o‘rtasida nomuvofiqlik yuzaga keladi.

Kompetensiyaviy yondashuv esa ushbu muammoni bartaraf etishga qaratilgan zamonaviy pedagogik konsepsiya sifatida namoyon bo‘ladi. U ta’lim jarayonini natijaga yo‘naltirib, o‘quvchilarda bilimdan foydalanish, uni amaliyotga tatbiq etish va turli ijtimoiy vaziyatlarda samarali qo‘llay olish qobiliyatini shakllantirishni nazarda tutadi. Bu esa tarbiya fanining mazmuni, shakli va metodlarini tubdan yangilashni, ya’ni paradigmaviy burilishni talab etadi.

Shunday qilib, tarbiya fanida an’anaviy yondashuvdan kompetensiyaviy modelga o‘tish zarurati nafaqat pedagogik, balki ijtimoiy-falsafiy va iqtisodiy omillar bilan ham bevosita bog‘liqdir. Mazkur masalani ilmiy asosda tahlil qilish esa ta’lim tizimini takomillashtirish va jamiyat barqarorligini ta’minlash yo‘lida muhim nazariy hamda amaliy ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqotda tizimli tahlil, qiyosiy yondashuv, pedagogik kuzatuv va umumlashtirish metodlaridan foydalanildi. Shuningdek, xorijiy va mahalliy ilmiy manbalar asosida kompetensiyaviy yondashuvning nazariy asoslari o‘rganildi.

Asosiy qism

1. Tarbiya fanida paradigmaviy o‘zgarishlarning nazariy asoslari

Ilmiy adabiyotlarda “paradigma” tushunchasi muayyan davrda ustuvor bo‘lgan ilmiy qarashlar tizimi sifatida talqin etiladi. Tarbiya fanida an’anaviy paradigma normativ-axloqiy bilimlarni uzatishga asoslangan bo‘lsa, zamonaviy paradigma shaxsning faoliyatga tayyorligini belgilovchi kompetensiyalarni shakllantirishga yo‘naltirilgan.

Mazkur o‘zgarish ijtimoiy-falsafiy jihatdan subyektning transformatsiyasi sifatida namoyon bo‘ladi: ya’ni o‘quvchi passiv bilim oluvchidan faol ijtimoiy aktorga aylanadi. Bu esa ijtimoiy barqarorlikning muhim sharti – ongli va mas’uliyatli shaxsni shakllantirishga xizmat qiladi.

2. An’anaviy yondashuvning strukturaviy cheklovlari

An’anaviy pedagogik model quyidagi xususiyatlar bilan tavsiflanadi:

-bilimlarning reproduktiv o‘zlashtirilishi;
-o‘qituvchi markazlashgan ta’lim muhiti;
-baholashning summativ xarakteri.

Mazkur yondashuvning asosiy kamchiligi – o‘quvchilarda yuqori darajadagi kognitiv va ijtimoiy kompetensiyalarni yetarli darajada shakllantira olmasligidir. Natijada, ta’lim jarayoni bilan real hayot ehtiyojlari o‘rtasida tafovut yuzaga keladi.

3. Kompetensiyaviy modelning metodologik ustunliklari

Kompetensiyaviy yondashuv ta’lim jarayonini quyidagi tamoyillar asosida tashkil etishni nazarda tutadi:

-integrativlik – bilim, ko‘nikma va qadriyatlarning uyg‘unligi;

-amaliy yo‘naltirilganlik – o‘rganilgan bilimlarni real vaziyatlarda qo‘llash;
-subyekt-subyekt munosabati – o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasida hamkorlik;
-refleksivlik – o‘z-o‘zini tahlil qilish va rivojlantirish.

Tarbiya fanida bu yondashuv shaxsning ijtimoiy kompetensiyalarini, xususan, kommunikativlik, tanqidiy fikrlash va fuqarolik pozitsiyasini rivojlantirishga xizmat qiladi.

4. Kompetensiyaviy yondashuvning ijtimoiy ahamiyati

Kompetensiyaviy model asosida shakllangan shaxs:
-murakkab ijtimoiy vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qila oladi;
-o‘z faoliyati uchun mas’uliyatni his etadi;
-innovatsion fikrlashga ega bo‘ladi.

Bu esa jamiyatda inson kapitalining sifatini oshirish, ijtimoiy barqarorlikni ta’minlash hamda iqtisodiy rivojlanishni jadallashtirishga xizmat qiladi. Shu bois, mazkur yondashuvni joriy etish strategik ahamiyat kasb etadi.

Natijalar va muhokama

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, tarbiya fanida kompetensiyaviy modelni joriy etish:
-o‘quvchilarning ijtimoiylashuv darajasini oshiradi;
-ularning mustaqil fikrlash va qaror qabul qilish qobiliyatini rivojlantiradi;
-ta’lim sifati va samaradorligini oshiradi.

Shu bilan birga, ushbu jarayonni samarali amalga oshirish uchun pedagoglarning metodik tayyorgarligini kuchaytirish, zamonaviy didaktik vositalardan foydalanish zarur.

Xulosa

Tarbiya fanida paradigmaviy burilish – an’anaviy yondashuvdan kompetensiyaviy modelga o‘tish – bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida ta’lim tizimining ob’ektiv va muqarrar rivojlanish bosqichi sifatida namoyon bo‘lmoqda. Ushbu jarayon faqat metodik o‘zgarish emas, balki ta’limning maqsad, mazmun va natijalarini tubdan qayta ko‘rib chiqishni talab etuvchi tizimli islohotdir.

Kompetensiyaviy yondashuv shaxsni tayyor bilimlar majmuasini egallovchi emas, balki ularni tahlil qiluvchi, moslashtiruvchi va amaliyotda qo‘llay oluvchi faol subyekt sifatida shakllantirishni nazarda tutadi. Bu esa yoshlarning nafaqat intellektual salohiyatini, balki ularning ijtimoiy moslashuvchanligi, kommunikativ madaniyati, tanqidiy fikrlashi va mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Mazkur transformatsiyaning strategik ahamiyati shundaki, u inson kapitalining sifat jihatdan o‘sishini ta’minlaydi. Zamonaviy jamiyatda raqobatbardoshlik, innovatsion fikrlash va ijtimoiy faollik kabi xususiyatlar ustuvor ahamiyat kasb etmoqda. Kompetensiyaviy yondashuv esa aynan shu sifatlarni shakllantirish orqali kadrlar salohiyatini yangi bosqichga olib chiqadi.

Shu bilan birga, tarbiya fanining kompetensiyaviy asosda tashkil etilishi yoshlarda fuqarolik mas’uliyati, ijtimoiy ong va ma’naviy barkamollikni rivojlantirishga xizmat qiladi. Bu esa o‘z navbatida jamiyat barqarorligini ta’minlashning muhim omili hisoblanadi. Chunki barqaror jamiyat — bu nafaqat iqtisodiy jihatdan rivojlangan, balki ongli, mas’uliyatli va faol fuqarolarga ega bo‘lgan jamiyatdir.

Xulosa qilib aytganda, tarbiya fanini kompetensiyaviy model asosida qayta qurish nafaqat pedagogik zarurat, balki ijtimoiy taraqqiyotning strategik talabi hisoblanadi. Ushbu jarayonni samarali amalga oshirish esa pedagoglarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish, innovatsion metod va texnologiyalarni keng joriy etish hamda ta’lim muhitini modernizatsiya qilishni talab etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining ta’limga oid normativ-huquqiy hujjatlari.
2. Muslimov N.A. *Kasbiy ta’lim pedagogikasi*. – Toshkent: Fan, 2020.
3. Abdukarimov X. *Pedagogik kompetensiyalar nazariyasi*. – Toshkent, 2021.
4. Raven J. *Competence in Modern Society*. – London: Oxford University Press, 1984.
5. Khutorskoy A.V. *Key Competencies in Education*. – Moscow, 2003.
6. UNESCO. *Education for Sustainable Development Goals*. – Paris, 2017.